

Pásztor Szabolcs

Az állami szerepvállalás monográfiája

(Muraközy László: *Államok kora – Az európai modell c. könyvéről*,
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012, 368 oldal, kötve,
név- és tárgymutatóval, 4500 Ft)

Jól jellemzi a 2007/2009-es válságot megelőző időszakot Robert Lucas – az 1995-ös év közgazdasági Nobel-díjasa és a Chicagói Egyetem professzora – azon kijelentése, amelyet az Amerikai Közgazdasági Társaság 2003-as ülésén tett: a gazdasági visszaesések megelőzésének problémája minden vonatkozásban megoldódott. Egy évvel később Ben Bernanke – jelenlegi FED-elnök – a „The Great Moderation” című beszédében megerősítette Lucas szavait és úgy nyilatkozott, hogy a modern gazdaságpolitika megoldotta az üzleti ciklusok problémáját, vagy legalábbis addig a pontig mérsékelte, hogy az már inkább csak kellemetlenség, semmint elsőrangú probléma. Úgy tűnt tehát, hogy *az állami beavatkozás bármilyen formája a múlté, a piac betölti szabályozó szerepét*. Ekkor azonban még nem tudhatták, hogy a kilencvenes évek elején elinduló *Great Moderation* időszaka néhány éven belül véget ér (Krugman 2009), és egyenesen a piacba vetett végtelen hit kezdi betölteni történelmi küldetését.

Mint láthattuk és láthatjuk, a 2007/2009-es pénzügyi, majd később reálgazdasági válság paradigmaváltást hozott a közgazdaság-tudományban (Csaba 2009). Az állami beavatkozás rövid időn belül erősödő hullámverést indított el, mert a gazdasági visszaesés enyhítését a különböző keresletösztönző állami beavatkozásoktól (*stimulus packages*) várták. Az állam és az állami beavatkozás kérdésköre ennek megfelelően a figyelem középpontjába került. Számos kutató adott teljes vagy kevésbe teljes válságanatómiát – párhuzamba állítva az 1929-es válságot is –, és kereste/keresi az állami beavatkozás hatékony receptjét, mibenlétét.

Muraközy László a lehető legjobb pillanatban vállalkozott e méltán *nagy kihívást jelentő feladatra*, és az *Államok kora – Az európai modell* című könyve nem is kerülhetett volna jobbkor a közgazdaság-tudományban jártas olvasóközönség elé. A cím igen szemléletes, de egyben pozitív értelemben megtévesztő is. Megtévesztő, mert egészen szerényen azt sugallja, hogy csak Európát állítja majd a szorosabb értelemben vett vizsgálat fókuszába. Az olvasó azonban kellemesen csalódik, mert a szerző – mint ahogyan később látni fogjuk – hamar túllép az európai kontextuson, és a világ fontosabb országaira fókuszálva bámulatosan sok statisztikai adattal megfűszerezve járja körül az állami szerepvállalás örökzöld témakörét.

Nem túlzás, az állam kérdéskörével immáron négy évtizede foglalkozó és magas szakmai

reputációjú szerző tollából egy igen értékes monográfiát tarthat kezében az olvasó. Olyan számvetés ez, amely a piac mindenhatóságát és az állami beavatkozás hatékonyságtorzító hatását hangsúlyozni kívánó időszak után lát napvilágot, s mindez egészen különlegessé is teszi a munkát. E mellett a monográfia olvasásakor igen kényelmes helyzetben is érezheti magát az olvasó, ugyanis a szerző – kimondva-kimondatlanul a schumpeteri látásmódot¹ követve – hat évtizedes távlatban (1945 és 2007 között) mutatja be azt a folyamatot, amely az állam szerepének látványos fejlődéséről szól. A recenzensnek különösképpen tetszik ez a gondosság és következetesség, amely arra ad alapot, hogy a monográfiát egészen üde színfoltnak titulálhassa a közgazdasági témájú szakkönyvek sorában. A kötetben helyet kap a gazdaságelmélet és a gazdaságpolitika folyamatos fejlődése, alakulása kontextusában az is, hogyan lett „az állam a modern társadalmak egyik legfontosabb intézménye” (11. old.).

A szerző a tizenkét fejezetből álló könyvében *három elemzési szintet* jelöl ki, amelyek keretein belül az állami szerepvállalás tényeinek és tendenciáinak bemutatására, a gazdaságpolitika alakulásának elemzésére és gazdaságelméleti megközelítésre vállalkozik. A felállított hipotézisei igen mélyreható elemzést vetítenek előre. Szerinte (1) erős függés tárható fel a formális és informális intézmények között, (2) az állam és a piac két szervesen összekapcsolódó intézmény, (3) nem mondhatjuk homogénnek az állam fejlődését egyes országok, országcsoportok esetében, (4) a térbeli és időbeli dimenzió nem nélkülözhető az államot érintő vizsgálódásokban, (5) nem szűrhető ki a tágabb és szűkebb környezet az egyes országok államának vizsgálatánál, (6) nem képezhető le steril elméleti irányzatok mentén az állam szerepének, méretének, kiterjedésének alakulása és a megvalósult gazdaságpolitika.

A hipotézisek megerősítésének *elméleti síkját a rendszerszemlélet, az intézményi közelítés, az új politikai gazdaságtan* jelöli ki. Ehhez illeszkedik egy *negyedik, mely egy gazdaságtörténeti/statisztikai jellegű, nemzetközi összehasonlításra alapuló* kutatási módszer. Mindezek alapján igen nagy várakozással kezdhetünk a monográfia elolvasásába, és nem is csalatkozunk.

Az *első fejezetből* megérthetjük a második világháború után kialakuló *vegyes gazdaság és világgazdasági rendszer új elemeit*; az erősebb kormányzati jelenlétet, az intervencionalista államot, az újonnan formálódó Bretton Woods-i valutarendszert, a kapitalizmus és a szocializmus dichotómiáját. A szerző elkalauzol bennünket a jóléti állam kialakulásának kezdeteihez és bemutatja a fejlődés kezdeti ívét, megpróbál rendet tenni a jóléti állam definíciójában is, bemutatja az állami szerep előretörését a közgazdasági gondolkodásban. Az olvasónak rendkívül könnyű feladata van, mert a „laissez faire” korszak után kialakult új rend körvonalainak bemutatása végtelen következetességgel és éleslátással történik.

A *második fejezet* abban segít bennünket, hogy eligazodjunk az állami szerepvállalás kiterjedésének útján, s képet kapjunk a megnövekedett állami szerep katalizáló jellegéről a második világháború utáni időszak sikerei kapcsán. A közgazdaságilag pallérozott elméjű olvasó megértheti, hogy pusztán a szabadjára engedett piaci erők nem tudtak volna gyors növekedést indukálni az európai kontinensen (71. old.).

A típusok és tendenciák Európában az állami szerepvállalásban című fejezetben *az állami szerepvállalás heterogenitásába* nyerhetünk bepillantást. Olyan tényezők kerülnek itt számbavételre – gazdaságpolitikai jelleg és irány, a jóléti rendszer kiterjedése, irányultsága, a kormányzati és jóléti intézményi rendszer jellege, a szűkebb és tágabb környezet, illetve

¹ Schumpeter szerint a tudományos igényességgel alkotó közgazdász munkája három építőkövön nyugszik: elmélet, történelem és statisztika (Schumpeter 1954).

ezek egymásra hatása –, amelyek érdemben alakítják a legfontosabb tendenciákat. A szerző *négy csoportra* osztja fel az európai fejlett államokat, így a *kontinentális, a déli, az univerzális és a liberális országok* mentén folytatódik tovább az elemzés. A szemléletes ábrákból és az informatív táblázatokból kirajzolódnak a legfontosabb állami szerepvállalást érintő karakterek, amelyek megalapozzák a kormányzati politikák sokszínűségét feszegető hipotézisünket.

A *negyedik fejezetben a hetvenes évek válsága és következményei* kerülnek terítékre. A szerző szavaival élve ez a „két évtized menetelés” időszaka, amikor tovább növekedett az állam szerepe (107. old.). A *súlyos recesszió és strukturális átrendeződés* ellenére az állam *eddig sohasem látott térnyerése zajlott*. Kialakul az állam „automatikus” stabilizációs szerepe, és az állam a fejlett gazdaságokban a legnagyobb foglalkoztató ágazattá válik.² Megérthetjük továbbá a strukturális válságon átesett Európa gyökeres átalakulását és a közgazdaságtudomány új kihívásait. Ezen új kihívások számbavétele már a következő fejezethez vezet át. Képet kapunk arról, hogy *a növekvő állami beavatkozás milyen régi-új elvárásokat generál* a politikusokban és az egyszerű állampolgároknak. A szerző tollából megérthetjük az állami szerepvállalás újfüggőségét (*path dependency*) és az új fiskális pálya létrehozását is (*path creating*). Az elméleti okfejtésből megtudhatjuk, hogy a gazdaságelmélet fejlődési irányában egyre fontosabb helyet kaptak a társadalomtudományi eredmények. Rájöhetünk arra is, mennyire átültethetőek a közgazdasági gondolkodásba a 19. századi francia filozófus, *Hyppolite Taine* gondolatai, aki szerint *az emberi cselekedeteket három tényező határozza meg: a származás, a környezet és az időpont*.

Ezt követően a megfigyelt tendenciákban erőteljes váltásnak lehetünk a szemtanúi. *Az ezredforduló körüli évtizedekben ugyanis megfordul az állami szerepvállalás eddig irányultsága*. A tényleges fordulópont 1992/1993, amikor is jellegét tekintve nem folytatódik a szerepvállalás erősödése. Szemügyre vehetjük a rendszer átalakulását és az idősorok tanulmányozásakor megérthetjük az állami kiadások csökkenése mögött ható strukturális változások tényezőjét. Világossá válik, hogy 1995 és 2007 között miért csökkent a GDP-hez mérten 14%-kal az állami kiadások aránya (181. old.). Szintén képet kapunk arról, hogy az államháztartási centralizáció is jelentős különbségeket mutat a különböző országokban. Az pedig egészen erőteljes gondolati hullámverést indíthat el bennünk, hogy a nagyobb állami szerepvállalás, csökkenő vagyoni egyenlőtlenséget eredményez.

A következő fejezet egy egészen ingoványos területre tereli az olvasót: ez a teljesítmény és a hatékonyság mérésének kérdésköre a közszektorban. Az okfejtésből láthatjuk, hogy az államok mérete és teljesítménye nem összemesható fogalmak; a nagy állam nem feltétlenül jelent jó teljesítményt. Megjegyzi a szerző ugyanakkor azt is, hogy a mérési és modellezési kísérletek eredményeit mindig nagy fenntartással kell kezelnünk (213. old.). Mindez pedig felveti azt a kérdést is, hogy *egzakt módon mérhető-e a teljesítmény, össze lehet-e hasonlítani két időszak eredményeit, számszerűsíthetők-e a minőségi változók (A szerző megjegyzései)*.

Az állam működésének minőségét meghatározni, árnyalni ugyancsak merész feladat. Muraközy László ezzel tölti meg a nyolcadik fejezetet. Az értékelés a Fraser Intézet által készített „Economic Freedom of the World” (EFW), a Heritage Foundation és a Wall

² *Alberto Alesina és Francesco Giavazzi 2009-es, Európa jövője, reform vagy hanyatlás című könyvében igen élesen bírálja ezt a folyamatot. A szerzők egyenesen az állítják, hogy Európa XXI. századi lemaradásához és versenyképtelenségéhez a hetvenes-nyolcvanas évek rossz gazdaságpolitikája vezetett (A recensens megjegyzése).*

Street Journal által készített „Index of World Economic Freedom” (WEF) és a Világbank Worldwide Governance Indicators (WGI) indexe alapján történik. Ebből láthatjuk, hogy *nincs visszaút: a vegyítiszta szabad piac nem lehet alternatíva, tehát nem léphet a kialakult rendszer helyébe* (237. old.). Megérthetjük, hogy a piac és az állam egymás mellett létező fogalmak, egymás komplementerei. Sohasem az állami szerepvállalás mennyiségi növelése vagy csökkentése a cél, hanem az úgynevezett *good governance*, a minőség javítása (238. old.).

A következő fejezet elé különösen nagy várakozással tekinthetünk, itt ugyanis a *vizsgálat fókuszja kiterjed a transzformációs válságon átesett országokra is*. Láthatjuk, hogy a még homogénnek gondolt *országcsoporton belül is feszítő különbségek lehetnek az állami szerepvállalást, az államadósságot és az államháztartási kiadásokat tekintve*. Igen éles képet kaphatunk a magyar növekedési lehetőségeket rövid és hosszú távon elgyengítő tényezőkről (247. old.). A továbbiakban a visegrádi és a balti országok csoportjára fókuszáló elemzés pedig megállapítja, hogy az *intézményi hatékonyság tekintetében* egyelőre nem a skandináv, a kontinentális vagy az angolszász típusok szintjei állnak a célkeresztben, hanem a sokrétű problémákkal terhelt déli államok megfelelő mutatói (261. old.).

A bevezetőben említett tágabb és szűkebb környezet elemzésbe való bevonását igazolja a tizedik fejezet. A *demográfiai és a globalizációs kihívásokra adott válaszok* kiemelten fontosak abban az európai integrációban, amely fenntartható növekedésre képes tudásalapú integráció kíván lenni. A demográfiai tendenciák bemutatásakor érezhetjük a szerző nem megalapozatlan pesszimizmusát, de nem szabad szem elől tévesztenünk a biztató jeleket sem.³ A rendkívül szemléletes táblázatokból (264–265, 268., 271. old.) kiolvashatjuk a kihívásokat és az állami kiadásokat érintő terheket. A szerző felvázolja az előttünk álló jövőt⁴, és megérthetjük, hogy van kiút, mert a helyes gazdaság- és közpolitika választ adhat az elöregedő társadalom kihívásaira. Az okfejtés pedig a munkapiacot jelöli meg kulcsszereplőként (273. old.). A sorokból természetesen érezhető az ezredfordulót követő évek válaszainak kritikája is, amellyel Muraközy László csatlakozik azokhoz, akik az európai integrációt jelenleg egyfajta „eszmei hajótöröttnek” titulálják.

A *globalizáció kapcsán pedig egy paradox jelenségre* figyelhetünk fel, melynek felvillantása igen értékes üzenetet hordoz. *Annak az államnak, amely a globalizáció határokat elmosó, kereskedelmet liberalizáló, fogyasztási szokásokat és megannyi mást homogenizáló rendszerében sikeres kíván lenni, erős kormányzati, jogi intézményrendszert kell kiépítenie*. Az olyan állam, ahol nem általánosan elfogadott a „rule of law”, ahol kiterjedt a korrupció, s ahol az állam kiterjedt és szétfolyó, könnyen a globalizáció vesztese lehet (289. old.).

A monográfia a *2007/2009-es válság anatómiájával* zárul. A szerző azonban óva int bennünket a messzemenő következtetések levonásától, s csak néhány mozzanatot emel ki. Láthatjuk, hogy *erőteljesen megrázta a válság az európai államok államháztartását*,

³ Egy Myrskylä és szerzőtársai (2009) által készített tanulmány keresztmetszeti és longitudinális vizsgálatokat végezve megerősíti, hogy a teljes termékenységi arányszám (Total Fertility Rate – TFR) és a humán fejlettség indikátora (Human Development Index – HDI) negatív kapcsolatot mutat. Rávilágítanak viszont arra, hogy amíg a TFR alacsony és közepes HDI-szinten továbbra is csökken, addig a kiugróan magas fejlettségű országokban ez a trend megfordulhat. A korábban negatív TFR–HDI kapcsolat a szerzők szerint tehát inkább egy J-alakzattal írható le (A recenzens megjegyzése).

⁴ A szerző akarva-akaratlanul Szent Ágoston bölcsessége mentén kutatja a jövőt. Eszerint a jövő nem más, mint hármas értelmezésű jelen. Jelen abban az értelemben, ahogy értékeljük a múltat és következtetünk belőle a jövőre. Jelen, amennyiben adott környezetünket megértjük és a változásokat ennek alapján meghatározzuk. Jelen továbbá, mivel óhatatlanul jelen tudásunk alapján képzeljük el azt, hogy mi fog történni. Kérdéses lehet azonban, megfelelő-e a jelen kiterjesztése (A recenzens megjegyzése).

és azokban az országokban, ahol kevésbé erősek az intézmények, a kilengések nagy amplitúdójúak voltak. Az európai államok nem tudtak azonos intézkedéseket hozni, részben az eladósodottság eltérő szintje, a gazdasági stabilitás eltérő ereje és szintje következtében.⁵

A könyv záró fejezete a 2007/2009-es válság következményeit és a XXI. század első évtizedeinek nagy kihívásait boncolgatja. A szerző szerint a válság kezelésének következménye a megugró államadósság, amely további kihívást jelent az európai országok számára. A hosszú távú cél az elsődleges egyenlegek javítása lesz, ami szűkítheti a gazdasági növekedés mozgásterét. A fejezet négy kihívásra hívja fel a figyelmünket. Az első az optimális közszektor kialakítása, amellyel kapcsolatosan már tudhatjuk, hogy nincs egységes recept. A második a már említett demográfiai helyzet, amely Damoklesz kardjaként lóg az európai integráció felett. A harmadik feszítő kihívást az egyre intenzívebbé váló globális gazdasági verseny jelenti, amelyben Európa az utóbbi évtizedekben nem alkotott maradandót. A negyedik kihívás pedig a már említett válság enyhítésére hozott intézkedések adósságállomány-emelő hatása. Egy ilyen kihívásokkal teli közegben kell majd Európában alakítani a jövőbeli fejlődési ívet; ez aligha lesz könnyű.

A recenzens bátran ajánlja a könyvet mindazoknak, akik nem kívánnak elveszni az államról alkotott, sokszor homályos képek erdejében, s nem elégszenek meg a középszerűvel. Muraközy László ugyanis végtelen gondossággal és páratlan következetességgel vezeti végig könyve gondolati ívét, amely több, mint az állami szerepvállalás fejlődési ívének hat évtizedes bemutatása. Több, mert a holisztikus szemlélet érinti a globális kihívásokat, az arra adott és adandó válaszokat, s az államot – egyedülálló módon – a bevezetőben vállalt tágabb környezetben, a világ gazdaságban helyezi el.

Hivatkozások

- Alesina, A. – Giavazzi, F. (2009): *Európa jövője, reform vagy hanyatlás*. Demos Könyvek, Budapest.
- Csaba László (2009): *Crisis in Economics?* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Friedman, G. (2010): *The next 100 years: a forecast for the 21st century*. Anchor Books, New York.
- Krugman, P. (2009): *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*. W. W. Norton, New York–London.
- Myrskylä, M. – Kohler, H.-P. – Billari, F. C. (2009): *Advances in Development Reverses Fertility Declines*. Nature 460, 7256:741–743.
- Schumpeter, J. A. (1954): *History of Economic Analysis*. Oxford University Press, New York.

⁵ Ezt megerősítve George Friedman 2010-es könyvében megjegyzi, hogy a minden határon túl egységességet és szoros integrációt hangsúlyozó európai uniós országok a 2007/2009-es válság kezelésében nem viselkedtek koherensen. Eltérőek voltak a válaszok és eltérő volt az egyes költségvetések mozgásteré is, ezáltal még az európai integráció léte, sikeressége is megkérdőjelezhető (A recenzens megjegyzése).